

УДК 330.1(477)

*Б.Я. ПАНАСЮК, доктор економічних наук,
професор, академік НААН, письменник*

Академік І.І. Лукінов і українська економічна наука

Хочеться поділитися деякими роздумами про сучасну українську економічну науку з наголосом на її аграрну складову. Водночас мова йтиме не про якісь новації, оскільки нової економічної науки не буває, а лише про ту науку, якою користується світ. Однак, нам слід на неї поглянути в контексті теорій видатних українських учених-економістів, а також її осмислення з погляду особливостей національної економіки в контексті сучасних природно-кліматичних явищ і кризових процесів, що потребує наукового обговорення й дискусій.

Звичайно, не легко і не просто говорити про такі речі, бо вони важко даються всім, – адже тут треба йти проти стійкої течії, проти сильного вітру. Але пошук власного місця української економічної науки в сфері життєдіяльності людини вимагає певних зусиль. А тут є про що говорити.

Наша українська економічна наука, маючи потужне коріння, дуже повільно розвивається порівняно зі світовим рівнем, задовольняючись використанням уже досягнутого в інших країнах. Недостатньо розвивається вчення українських учених-економістів С.А. Подолинського (доктор природничих наук із 1876 р.), М.В. Птухи (доктор економічних наук із 1934 р.) та інших. Їхні вчення знаходяться на рівні світових стандартів, адже Подолинський стоїть на рівні теорії Маркса, а Птуха має світове визнання.

Поясненням цьому є ряд причин, серед яких те, що аграрна економічна наука ще досить молода порівняно з іншими не тільки природничими, але й гуманітарними науками. Якщо поглянути на історію початкового

розвитку аграрної економічної науки, то побачимо, що тільки в 30-х роках ХХ ст. в Україні стали появлятися вчені економісти-аграрники, які ставали докторами економічних наук.

Одним із перших учених – аграрників був Ілля Никанорович Романенко, який у 1941 році захистив кандидатську, а в 1952-му – докторську дисертацію. На вчених радах, де він захищав свої економічні аграрні дослідження, переважали письменники і поети: М. Рильський, М.Бажан, О. Корнійчук, інші представники української мистецької еліти. В подальшому у післявоєнний період докторами економічних наук ставали інші дослідники аграрної економіки: М.М. Паламарчук (1959), І.І. Лукінов (1963), Й.С. Пасхавер (1963), І.Ф. Мукомель (1965), П.П. Німчинов (1965).

Отже, ми не тільки живемо та беремо безпосередню участь в епоху зародження аграрної економічної науки, але й життя показує, що багато чого в ній залишається не досягнутим і не вирішеним, а також чомусь мляво зароджується. З різних суб'єктивних й об'єктивних причин ще до цього часу будемо свої економічні постулати на підручниках американських професорів, вживаємо їхні економічні терміни, багато з яких мало зрозумілі для українців. Про це із сумом писав академік Лукінов: «деякі дослідники часом непомірно захоплюються лише зарубіжним досвідом, досягненнями західної економічної думки, іноді однобічно та помилково її тлумачать, забуваючи при цьому про власну наукову спадщину, теорії, розроблені... українською наукою, особливо в епоху, коли розвиток ринкових відносин ще не згортався диктаторськими режимами» [5, с.17].

© Б.Я. Панасюк, 2013

І приходять молода хвиля вчених, вихованих на чужих наукових ідеях, обов'язково задумавшись, як пише поет, «кругом чуже, а де ж моє?». У неї вистачає енергії й духу тільки на те, щоб іти стежкою, прокладеною іноземцями, яка і привела суспільство до того стану, в якому опинилась українська економіка. Спочатку появлялися тріщини в економіці, після цього в суспільстві, внаслідок чого, як пише академік Лукінов, «закладаються відповідні негативи в його майбутній розвиток» [5, с.16]. Саме цим пояснюються причини, через які у нас не йдуть реформи, допущені непоправні помилки в сільському господарстві, із-за чого уже завозимо до аграрної країни все, що традиційно виробляли наші предки – і гречку, й часник, навіть картоплю та сало.

Про те, що наша економічна аграрна наука дуже молода показує той факт, що не завжди дотримуємося її сутності, а це призводить до розпорошення сил учених та зниження ефективності наукових досліджень, які перетворюються у нагромодження інформаційних даних без належного їх використання для проникнення в сутність новітніх соціально-економічних процесів.

Причина – відсутність розмежування поняття «аграрна економіка» на суто технологічні процеси і фінансово-виробничі відносини. Відомо, що фінанси характеризують організаційно – виробничі відносини й рух грошей при останніх, а тому цим повинна займатися аграрна економічна наука. В цьому випадку не буде плутанини між науководослідними інститутами НААН, як це спостерігається останніми роками. В даному випадку потрібні детальні обговорення і прийняття рішень.

При цьому слід враховувати, що назва «аграрна економіка»: а) характеризує одну з галузей національного господарства – аграрну, що включає всі сторони в аграрній сфері, починаючи від селекції аж до виробництва продуктів кінцевого споживання; б) характеризує науку, яка вивчає специфіку виробничих відносин у певній галузі національного господарства, але в ній відсутні «соціальні відносини»; в) натомість багато уваги приділяється суто технологічним проблемам, до яких наукові економічні дослідження не мають жодного відношення.

Саме в цьому напрямі вчені-економісти зможуть зосередити свою діяльність на фундаментальних і прикладних дослідженнях, поєднуючи їх із законами природи й людської цивілізації, не втручаючись у суто технологічні та практичні функції інших управлінських структур наукових закладів і держави, бізнесу, великих холдингів. Академічна наука зобов'язана займатися переважно фундаментальними й прикладними дослідженнями, поєднуючи природничі та гуманітарні науки, що для аграрної сфери має пріоритетне значення.

Учитись у своїх попередників тому, щоб розвивати науку і не допускати помилок на складних поворотах історії, а наша країна й ми з нею знаходимося на такому етапі. Нині вже майже перестали говорити, що не те зробили та й продовжуємо робити в сільському господарстві, нічого не виправляємо, хоча висновок академіка Лукінова невтішний і однозначний «Как свидетельствует ...не совсем удачный опыт (1992-1999 гг.), попытки немедленного реформирования сельского хозяйства путем архиреволюционной трансформации действовавших в тот период хозяйственных систем (колхозы и совхозы) ...не принесли позитивных результатов» [4, с. 285]. Тому в практичній площині треба вирішити – чи варто комусь із колишніх і теперішніх реформаторів сказати? – або Лукінов не правий, або розпочати виправляти помилки. В такій дискусії варто врахувати чимало вже існуючих думок.

Якщо хтось має намір заперечувати академіку Лукінову, який писав: «Вследствие активного выполнения под видом рыночных реформ требований дилетантов – реформаторов в интересах узко ограниченного круга мафиозно-спекулятивных структур методами и средствами, которые ничего общего не имели с научным подходом (при этом конечно, не забывали и своих личных интересов...)» [4, с. 65], то треба звернутися до іншої, не менш авторитетної, думки академіка П. Гайдучького. Чи не про таких дилетантів-реформаторів говорив академік Лукінов, які реформували аграрний сектор економіки: «Приватизація була здійснена в інтересах колишніх керівників цих підприємств. Фактично сьогодні у нас 2/3 колишніх керівників підприємств стали власниками і керівниками приватних підприємств,

створених на базі КСП... Це ставилося за мету. Ми це скрупульозно обговорювали, коли готували Указ». Отже, вчені-аграрники і представники сфери управління – аналізуйте, зіставляйте та виправляйте. Іншого не дано.

Є чому й у кого вчитися розробляти фундаментальні теорії. Чомусь забуто геніальну економічну теорію С. Подолинського, який доводив, що «додаткова вартість є додаткова енергія Сонця, яку використовує суспільство для свого прогресу». Подібним він ставив під сумнів теорію Маркса, який хоча нічого не змінив у своїй теорії, але погодився, що теорія Подолинського логічно обґрунтована. Проте наші дослідники у кандидатських і докторських дисертаціях показують свою меншовартість, коли посилаються на вчених, твори яких мають відношення до відповідної проблеми: спочатку цитують твори американських і європейських учених, за ними російських, а на задвірках – вітчизняних учених. Це стійка традиція всіх наукових колективів, а тому з ними важко сперечатись: крім того, таке приниження і неподобство дехто пояснює виявом поваги до іноземних учених.

Є й інший бік самооцінки: коли перелічують своїх учених, то тут уже хоч гать гати, бо з'являються прізвища й тих, які мають відношення до теми, і що не мають жодного, або видали підручники, а це вже не наука. Про знаменитих своїх попередників С.А. Подолинського, М.В. Птуху, І.Н. Романенка, М.М. Паламарчука, І.І. Лукінова, Й.С. Пасхавера та інших вітчизняних дослідників забувають. А їх треба пам'ятати, посилатись нині на тих, хто вчора захистив кандидатську чи докторську дисертацію, некоректно, оскільки результати їхніх досліджень не вивірені часом, а тому вони можуть бути й невірними, і бездарними, й схоластичними.

Подібне становище є наслідком недостатнього вивчення теорій своїх попередників, гальмує в економічній науці її розвиток, знижує її рівень у світовій науці, затримує рух уперед фундаментальної економічної, зокрема аграрної, науки. А це негативно впливає на суспільство, економіку, управлінську структуру, куди прийшли люди далекі від уміння управляти, про що хоча й різко, але справедливо писав академік Лукінов.

Характеризуючи стан соціальної та економічної сфер, він дає загальну характеристику особам тодішньої влади, «які не завдяки таланту, знанням і умінням досягти успіху увійшли у владні структури, а користуючись властивими їм методами, що, на жаль, ...негативно вплинуло на життя самого суспільства, насаджуючи в ньому явища бездуховності, насильства, невігластва і підступності ... Державна політика України має рішуче відмежуватися від цих вкрай негативних явищ впливу на суспільне життя» [5, с. 440].

Відсутність фундаментальної науки та невміння займатись управлінською діяльністю наносить чимало шкоди в сучасний складний період суспільного розвитку. На теперішній час ми є свідками постійних світових кризових явищ в економічній і соціальній сферах, одночасно відбуваються небачені природні катастрофічні явища (бурани, посухи, літні сніговії, дощові зливи, цунамі, землетруси й ін.), чого тодішнє покоління в 40-х роках ХХ ст. не помічало. Від кризових явищ у природі та економіці страждає людство, яке потребує хоча б якогось пояснення, – що відбувається, можливо існує взаємозв'язок між природними й соціально-економічними процесами, кризами природи та економіки? Чи чули, чи бачили, роблячи пошук в інтернеті, відповіді світової або вітчизняної науки на подібні запитання? Дещо є, проте здебільшого догадки і суцільна розбіжність: чи то природні процеси, або соціально-економічні, але взаємозв'язок відсутній.

Вважаємо, що майбутнє не за економічним зростанням, а за рівновагою між природою й людством. Прикладом може служити сучасний стан використання прісної води, ресурс якої залежить найменше від двох факторів: перший – кліматичні зміни; другий – людське устремління непомірного використання води та неконтрольоване її забруднення.

У свій час С. Подолинський поєднував дослідження природничих наук (він кандидат природничих наук і доктор біологічних наук) з економічними, про що показують його праці («Про бідність», «Про багатство», «Про хліборобство», «Ремесла і фабрики в Україні», «Труд человека и его отношение к распределению энергии», «Життя і здоров'я людей на Україні»). Саме тут як-

раво бачимо, як проявляється одна з основних ідей ученого, яка полягає в тому, що він, досліджуючи природничі процеси, за словом Вернадського, ставив завдання «їх прикласти до вивчення економічних явищ» [1]. А чи це так? Чи не варто наслідувати вітчизняних знаменитих, визнаних світом, учених?

Адже С. Подолинський розумів природу за найвищим рівнем, а тому зумів вивести свої фундаментальні теоретичні дослідження, які не тільки досить сильно розхитали теорію Маркса, але й показали приклад поєднання гуманітарних і природничих наук для пізнання складних соціально-економічних процесів. Саме поєднання у дослідженнях цих двох наук сприяє глибшому розвитку молоді економічної науки в Україні, а це, у свою чергу, дає змогу реальніше досліджувати соціально-економічні процеси в сучасній нестабільній природно-кліматичній та соціально-економічній ситуації.

Виходячи з теорії С. Подолинського й інших учених, потрібно досліджувати гуманітарні, зокрема, соціально-економічні та природничі процеси в погодженості, оскільки: «Все науки имеют между собой нечто общее через общее их начало». Наукові дослідження і прийняття практичних рішень без урахування природничих процесів є марною працею. Як показує вітчизняний досвід, невміле проведення реформ в аграрному секторі економіки сталося тому, що не були враховані основи життєдіяльності людей та принципи їхніх відносин із навколишнім середовищем відповідно до законів природи і процесів, які в ній господарюють. Наприклад, комахи, бджоли й інші представники світу тварин живуть групами, великими сім'ями, наодинці вони гинуть. Людина також може повноцінно розвиватися, бути соціально та економічно захищеною в колективі, одноосібно вона виснажується і гине.

Учені економісти-аграрії, на відміну від інших економістів, ближче до природи, а тому саме їм найбільше притаманно вивчати процеси живої природи, обґрунтовуючи за їх допомогою фундаментальні розробки із соціально-економічних проблем. Треба озирнутися на те, що відбувається навкруги в природі й суспільстві, а щоб цього досягти, бажано вивчати праці своїх знаменитих по-

передників. Адже продовжуючи здійснювати свої економічні наукові розробки тільки на чужих азах, багато чого не доробляємо так, як, скажімо, американські підручники не враховують національних особливостей соціально-економічних процесів кожної країни.

Треба сказати, що поєднання гуманітарних і природничих наук як мета й перспективи розпочато в Київському національному економічному університеті в лекційних матеріалах. Нині на порядку денному мають бути надійні фундаментальні дослідження поєднання природничих та гуманітарних наук, як це доведено Подолинським, Вернадським і Руденком.

В Україні багато проблем, які треба розв'язувати, й багато ситуацій, з яких слід виходити: ми стали сировинним додатком світових державних лідерів; у нас нічого не виробляється для кінцевого споживання і не тільки в промисловості, але й у сільському господарстві; наша країна стала лідером в Європі за рівнем смертності населення. Академік І.І. Лукінов ніколи не виступав проти тієї чи іншої влади, він старався сам та навчав своїх учнів всіляко допомагати владі. І коли читаємо висновки вченого, визнаного світом, про безпідставне зниження соціальних стандартів українського народу й вирок владі, то над цим треба сильно задуматися, а особливо тим, хто був у тодішній владі: «зубожілі соціальні прошарки населення стали значно гірше харчуватися, лікуватися і жити. За останні 4-5 (1993-1997) років скоротився середній вік життя українського населення. Це дає підстави звинувачувати Уряд у геноциді свого народу» [6, с.431]. Якщо врахувати, що в урядових структурах переважає саме інтелігенція, то напрошується не дуже приємне твердження про тих, хто це творить. І сюди досить влучно підходять слова Д. Неру: «Найбільшим ворогом свого народу є інтелігенція, вихована колонізатором» [4].

На нашу думку, те, що Україна вийшла не перше місце в Європі за рівнем смертності населення, є дві основні причини: перша – нервові розлади і психіка; друга – якість харчування. У нас ці дві причини негативні, а тому потребують кардинальних змін. Про другу причину ще в перші роки незалежності переконливо попереджував академік Лукінов: «Загострення продовольчої проблеми

створює реальну небезпеку для нормального життя людей і посилює демографічну кризу. Підривається генофонд нації» [5, с. 164]. Наша аграрна країна все менше виробляє власних харчів і, не соромлячись, продовжує їсти все чуже, знаючи, що нам завозять імпортні неякісні продукти. Саме тепер учені й адміністратори зобов'язані донести до управлінських структур висновки академіка Лукінова, що «Україна перешла грань гарантії забезпечення полноценного питання основної маси населення, за якою посилюються проявлення ризику й неопределенності, порушення нормальних об'ємів, структури й якості харчування» [5, с. 72].

Основною причиною зниження якості харчування стали невинуваті реформи аграрної економіки, сільського господарства. Нам, ученим – аграріям, треба пам'ятати, що претензія є до аграрної науки, але прикриємо те, що питання ставиться так, ніби всі маємо провину в недолугих аграрних реформах. У лютому 2003 року на нараді з питань стратегії розвитку аграрного сектору й у доповіді Прем'єр-міністра, і у виступах Президента України та присутніх були названі серйозні недоліки, допущені в реформуванні аграрного сектору. Після висловлених претензій Президентом України була кинута репліка: «А де наша аграрна наука? Яка її тут роль? Стороннього спостерігача?».

Все, що сказано про аграрну реформу в Україні народом, владою і академіком І. Лукіновим підтвердив його учень, академік, тодішній директор Інституту аграрної економіки, а також безпосередній учасник реформ П. Саблук, який заявив у 2002 році: «Треба погодитися з оцінкою видатного

економіста України Івана Іларіоновича Лукінова, який, оцінюючи аграрну реформу, визнав, що вона не забезпечила головного – приросту соціально-економічного ефекту. Україна виявилась не тільки відкинутаю назад у сфері соціально-економічного життя, а й досі не має чіткої концепції подальшого будівництва суспільства, економіки, національної ідеї, що особливо негативно позначається на аграрному секторі економіки» [2].

Згадуючи своїх попередників, використовуючи та наслідуючи їхні ідеї, теорії й людську вдачу, віддаючи їм повагу, ми ще й зобов'язані відмежуватися від відомих негативних людських якостей, які нерідко проявляються, і про які писав великий Шекспір:

«И завистью нещадною томим,

К уму, таланту, доблестям чужим» [6].

Подібне не так уже й рідко простежується серед інтелігенції, яка вийшла із тоталітарного минулого. Таких неподобств, як бачимо із творів і його життя, академік І. Лукінов не допускав. Будьмо гідними свого народу та своїх попередників, знаменитих учених-аграрників, в яких є чому повчитися і в науці, й у добрій практичній роботі.

Академік Лукінов пішов із партійних органів на керівну посаду до Інституту аграрної економіки, згодом перейшов до Інституту економіки Національної академії наук України. В кожній із двох наукових установ, куди він переходив керівником, не було власної будівлі, вони задовольнялись орендним приміщенням. Для кожного наукового закладу І. Лукінов зумів збудувати власне приміщення. Не забуваймо добрих справ своїх попередників і вчителів!

Список використаних джерел

1. Вчені економісти-аграрники. – К.: Аграрна наука, кн. 5, ч. 2, 2001. – С. 188.
2. Доповідь на Четвертих річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 черв. 2002 року. – К.: ІАЕ УААН. – 2002. – С. 10.
3. Літературна Україна. – №47, 6 груд. 2012. – С. 4.
4. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: Изд-во «Экономика», 2002. – 567 с.
5. Лукинов И.И. Экономические трансформации (наприкінці ХХ сторіччя) / И.И. Лукинов. – К.: АТ «Книга», 1997. – 455 с.
6. Шекспир У. Сонети / У. Шекспир. – М.: «Эксмо-пресс», 2002. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2012 р.

* * *